

plaats, niet onder invloed van Huizinga, niet zonder die van Van Vollenhoven. Er valt, in elk geval aan de hand van *Besturen Overzee*, op dit punt geen verschil te zien tussen 'Leiden' en 'Utrecht'. De respons intussen van de autochthone bevolking stemde met die doelvoorstellingen van het koniaal beleid zeker niet steeds treffend overeen. Sprekende voorbeelden daarvan komen in de diverse bijdragen van de bundel herhaaldelijk voor. Ik noem in dit verband de stukken van Kwantes, van Visser, van Koerts, van Van de Velde, die betrekking hebben op heel uiteenlopende gevallen en gebieden. De ingewikkelde mengeling van westerse en oosterse elementen in het bestuursstelsel kon ook nauwelijks zijn afgestemd op zoiets als wilsovereenstemming of overeenstemming van perspectief. Toch geven ook de getuigenissen van de schrijvers in deze bundel, en het ontbreekt hun bepaald niet aan zelfkritiek, de duidelijke indruk van verhoudingen tussen bestuursambtenaren en bevolking, die hoe gevarieerd ook, bestuurlijk en menselijk over het algemeen redelijk tot goed of zelfs zeer goed waren. Dat het bestuur niettemin op velerlei wijzen faalde in het kanaliseren van de stroom van veranderingen, die het zelf in Indië had op gang gebracht: niemand, die het ontkent. Ook ontkent niemand, dat men er in de jaren tot zelfs kort voor de oorlog geen erg in had, dat volstrekte dekolonisatie zo nabij was. De tekenen, die er wel waren, zijn achteraf gemakkelijker herkend dan toen, zoals Van Baal terecht zegt. Het koloniaal bestuur hield vast aan zijn ontvoogdingsgedachte maar langs lijnen van nog ver reikende geleidelijkheid. Geen apocalyptisch einde van de bestaande orde werd daarin voorzien, zelfs niet toen de Japanners hun aanval op Indonesië begonnen. Stromen van loyaliteit en sympathie vanuit de bevolking in mei 1940, afhankelijkheidsbetogingen door allerlei groepen werkten dat ook niet in de hand.

Koerts verbindt aan zijn beschouwing hierover een rechtstreeks verwijt van ongenueanceerd denken aan het adres van Daniël van der Meulen, wiens boek *Ik stond erbij. Het einde van ons koloniale Rijk* (1965) indertijd nogal wat repercussie heeft gewekt. Ik herinner mij ook zelf gestruikelend te zijn over de wat pretentieuze titel, en de wat gelijkhebbende approach: Van der Meulen had het allemaal al vijftig jaar geleden voorzien, tezamen met een klein gezelschap van andere verlichte geesten, en het dan ook altijd bij het enige rechte eind gehad. Zo'n toon irriteert. Maar het betoog maakte wel indruk en dat doet de uitgebreidere versie ervan, die thans (onder de overigens al niet veel gelukkiger titel, die boven deze bespreking staat) verschenen is, zeer zeker ook. Het is het getuigenis, opnieuw, van een persoonlijkheid van onmiskenbare allure, het bevat veel feitelijke informatie uit directe ervaring en waarneming op gevarieerde posten (ofschoon daarom toch nog niet noodzakelijk juist). Het biedt vooral ook visie. Ongenuanceerd? Ik zou op die kwalificatie niet komen, maar wel liggen Van der Meulen's nuances goeddeels in een denkwereld, die heel ver van de mijne afstaat en waarmee ik weinig kan beginnen. Ik denk, dat ook Koerts zoiets bedoelt.

Eén voorbeeld, waarbij ik letterlijk moet citeren. Samenwerking met Van Mook in diverse functies, zoals met name aan de leiding van het departement van onderwijs en credienst, bood Van der Meulen ruime gelegenheid de Lt. G. G. te leren kennen als een krachtige, moedige, onvermoeibare figuur. Toch verschilden beider visies ernstig, ja principieel.

Dat Van Mook zijn diepste drijfveren, die sterker bleken te zijn dan zijn heldere intellect, zelf niet kende, begon ik pas later in te zien . . . Van Mook dacht in feiten en cijfers, hij werkte met tastbare realiteiten, hij was meer technicus dan filosoof. Hij was niet een dogmatisch atheïst, het onzienlijke lag eenvoudig buiten het gebied van zijn waardering. Van huis uit had hij deze levenshouding meegekregen . . . Daarom begreep hij de Oosterling niet en de Oosterling begreep hem niet, voelde zich niet op zijn gemak tegenover zo'n man, die de grote, beslissende factor in het persoonlijke en het wereldgebeuren buiten beschouwing liet.

Men vraagt zich af, hoe Van Mook de conversatie met bijvoorbeeld Soekarno dan wel had moeten aanpakken. Maar er komt nog een voetnoot:

Mijn geweten dwingt mij hier een kanttekening bij te maken. Twee vrienden die Van Mook beter gekend hebben dan ik verklaarden me dat Van Mook in zijn diepe innerlijk geen atheïst was, dat ze in moeilijke ogenblikken in zijn leven van hem hoorden dat hij toch geloofde in een Hogere leiding. Dat aanvaard ik dankbaar. In zijn optreden naar buiten, in zijn gesprek, deed hij zich voor als 'ongelovige'. De Indonesiër gaat echter uit van de erkenning van een Almachtige God van wien alles in deze wereld afhankelijk is. Die gemeenschappelijke basis misten ze in hun contacten met een Van Mook (209-210).

Ik sta wat hulpeloos tegenover dit soort maatstaven voor politieke en bestuurlijke superioriteit, uit welke hoek die ook komen, en het meest wezenlijk dat men van dit boek kan zeggen, de auteur zal het daarmee van harte eens zijn, is dat het daarvan is doortrokken. Weliswaar is het geloofsgehalte voor hem nog geen garantie (zo zijn Gerretson, de leiders der christelijke partijen in Nederland en anderen allesbehalve politiek begenadigd – ik neem het graag aan), voorwaarde is het wel. Dat is, wat ds. Verkuyl, werkelijk deskundige, met begrip van en diep ingeleefd in de wereldhistorische gebeurtenissen, visionair deed staan in zijn tijd, die hij begreep en aanvaardde als een vervulling (235, 261, 267 en andere plaatsen). Dat is ook, wat op een kritiek moment aan de vooravond van Malino Karel Verboeket, 'meer bekend en gewaardeerd om zijn vaak reddende humor, dan om zijn diepte' als gelovig katholiek op indrukwekkende wijze doet uitrijzen boven de agnostische Lt. G. G., die hij ervan wist te overtuigen, dat 'afwezigheid van opgeheven handen, het gebaar van het invoeren van goddelijke hulp en zegen' in de te houden toespraken als een groot tekort moest worden beschouwd (273).

Met een schim van een glimlach keek Van Mook op en zei, en het zijn woorden, die zich griften in mijn geheugen: 'U hebt gelijk, God moet erin'. (...) Het veranderde echter een Van Mook niet. Die ging verder in eigen kracht. Hem ontbrak een wapen, dat de tegenpartij had, een kracht, die hij niet kende en daarom ook bij hen niet herkende. In Malino ging hij medestanders en weifelenden ontmoeten die wel geloofden, wier vertrouwen in samenwerking met ons gesterkt zou zijn, wanneer de man van het Nederlands gezag in hun midden biddende handen had opgeheven, vragend om, en verwachtend, Gods zegen op het werkelijk grote dat men er ging ondernemen (273-274).

Een ander punt: de feitelijke informatie. Niet om een boek, zo vol veelal boeiende en verhelderende informatie, te attaqueren op een détail maar omdat de zaak in kwestie mijns inziens verder strekkend belang heeft, nogmaals een citaat. 'Woensdag 3 Juli 1946', vertelt Van der Meulen,

deelde Van Mook in een vergadering van de Raad van Directeuren mee, dat hij aan de Nederlandse regering voorgesteld had een drietal Commissarissen-Generaal te benoemen met grote bevoegdheden. Daarvoor zou in Nederland een wet nodig zijn. Hier was sprake van een gedurfd plan. Van Mook had daar aldoor naar gezocht. Dit was origineel, dit opende inderdaad een nieuwe mogelijkheid. De Nederlandse regering kwam met het denkbeeld aan Van Mook zelf ook die rang van Commissaris-Generaal te geven, hoewel hij aanbod zijn diensten zonder die rang te krijgen, te blijven geven, om het drietal in te leiden. Hier zagen we een Van Mook, die de bereidheid toonde zelf terug te treden terwille van de zaak, waar het om ging (265).

Geyl zou gezegd hebben: 'Men wrijft zich de ogen uit'. Wat een onzin in één alinea bij elkaar! In feite hebben zich in het late voorjaar van 1946 twee plannen ontwikkeld, een in Batavia en een in Den Haag. Het eerste kwam van Van Mook zelf en hij sneed dat op 31 mei in zijn correspondentie met Logemann aan. Het kwam neer op de benoeming van een commissaris-generaal of hoge commissaris, die hem zou kunnen opvolgen en hij dacht daarbij aan een functie zoals die van d'Argenlieu in Indo-China. Dit voorstel bleef enige tijd onderwerp van gedachtenwisseling (v.d. Wal, *Officiële bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische betrekkingen 1945-1950*, IV, 387, 522). De Nederlandse regering van haar kant was, wellicht op een vage suggestie van Van Vredenburg in een brief van begin-mei (IV, 228), met een geheel ander idee bezig nl. dat van uitzending van een commissie-generaal. Misschien moet het aan de kabinetsformatie worden toegeschreven, dat zij Van Mook hierover niet meteen heeft ingelicht. Pas op 2 juli ging het eerste bericht van de Nederlandse regering naar Batavia, dat men tot de instelling van zo'n commissie-generaal wilde komen, bestaande uit Schermerhorn, Van Mook en 'wellicht een derde persoon' (v.d. Wal, *ibidem*, IV, 594). De volgende dag, en dat was dus precies die 3e juli waarover Van der Meulen schreef, antwoordde Van Mook Den Haag: koeltjes, eigenlijk duidelijk afwijzend zij't nog wel in formele bewoording. Maar de meningsvorming binnen het nieuwe kabinet was zo weifelend en onzeker en aan de reacties vanuit Den Haag viel dienovereenkomstig de volgende dagen zo weinig touw vast te knopen, dat Van Mook op 11 juli in een telegram aan Jonkman onomwonden uitsprak, wat hij vond van het regeringsplan en van de hele gang van zaken daar rondom, met name het late stadium, waarin hij als Lt.G.G. erover was geïnformeerd. In een commissie-generaal als bedoeld zag hij te enenmale niets. De voorgestelde constructie was voor hem volkomen onaanvaardbaar en voortzetting van zijn werk zou voor hem onder die constructie dan ook volstrekt onmogelijk zijn. Zou de regering het plan toch doorzetten, dan zou hem dit noodzaken tot ontslagaanvraag (een argument, waarvoor de regering wel zeer gevoelig moest zijn wegens de slechte indruk, die een dergelijk aftreden in het buitenland zou maken) want het zou een directe aantasting betekenen van zijn positie (v.d. Wal, *ibidem*, IV, 631-3). Dat was dan wel heel wat anders dan wat Van der Meulen zich dertig jaar later tot in de details meende te herinneren, minstens als gevolg van slecht luisteren en slechte observatie. Het is ondenkbaar, dat Van Mook, de dag nadat hij tot zijn verbijstering en woede het regeringsplan thuisbezorgd had gekregen, met succes de genereuse visionair zou hebben uitgehangen tegenover de raad van directeuren, zoals dat Van der Meulen voor de geest staat. Naar mijn mening was Van Mook daar ook zeker de man niet naar. En welke algemene conclusie moet hieraan nu verbonden worden ten aanzien van alle overige demonstratieve precisie dezer mémoires? In elk geval wel deze, dat zij als mémoires met grote voorzichtigheid dienen te worden gelezen en gehanteerd. Mijns inziens ook, dat noch een psychologische blik van grote peildiepte noch een fijne politieke neus tot de opvallende eigenschappen van deze waarnemer hebben behoord. Zijn gebrek aan twijfel, zijn massieve innerlijke zekerheid maken dat tot een tamelijk ernstig gemis, minstens voor iemand die pretendeert de donder, het naderend onweer in de verte, zoveel eerder en zoveel beter te hebben kunnen horen dan de meeste anderen.

Toch blijven Van der Meulen's mémoires als ego-document het lezen zeker waard. Zij omvatten tenslotte heel veel meer dan de paar momentopnamen van deze bespreking, hoe karakteristiek die ook mogen zijn, in het beeld konden brengen. Van der Meulen's bestuurs-carrière, die na zijn Leidse studiejaren in 1915 op Sumatra begon en hem door vele delen van de Archipel voerde, heeft in het bijzonder door zijn tijdelijke terugkeer naar Leiden, Snouck Hurgronje, zijn vorming tot Arabist en zijn jarenlang verblijf in veelbewogen jaren in Arabië en het midden-oosten, zijn nauwe verbindingen daardoor met de wereld van de Islam, een

RECENSIES

uitzonderlijk verloop gehad. Het verslag daarvan is zonder meer boeiend en belangwekkend, ook voor wie met de geestelijke achtergrond, de opvattingen en het oordeel van de schrijver van *Hoort gij de donder niet?* af en toe maar moeizaam uit de voeten kan.

H. Baudet.

PERSONEN, MEDEDELINGEN, CONGRESSEN, INSTELLINGEN

In 1977 is de Zwitserse historicus Werner Kaegi bekroond met de Praemium Erasmianum. Het bestuur van de stichting Praemium Erasmianum heeft het initiatief genomen tot de uitgave van een serie, gewijd aan de bekroonde personen of instellingen. Als eerste uitgave in deze serie is verschenen H. R. Hoetink, ed., *Werner Kaegi als universeel historicus* (Amsterdam: Meulenhoff bv, 1977, 241 blz., f 17,50, ISBN 90 290 0766 4). Om een indruk van Kaegi's veelzijdigheid te geven zijn zeven kenmerkende essays uit zijn talloze geschriften in deze uitgave gebundeld. Voor de lezers van de BMGN zijn met name de volgende opstellen van belang: 'Erasmus toen en nu'; 'De Nederlandse bloeitijd en de Italiaanse klassieke periode in het denken van Jacob Burckhardt' en 'Over het begrip cultuurgeschiedenis. Herdenkingsrede ter gelegenheid van de honderdste geboortedag van Johan Huizinga'. De bundel wordt afgesloten met een biografie en een bibliografie van Kaegi.

G.N.V.D.P.

S. L. Verheus, D. Visser en R. de Zeeuw, ed., *Vooruitzien en terugzien. Feestbundel ter gelegenheid van de zeventigste verjaardag van H. W. Meihuizen* (Amsterdam: Algemene Doopsgezinde Sociëteit, 1976, 67 blz., f 10,-). Dit geschrift bevat een verzameling artikelen van collega's ter gelegenheid van het afscheid van H. W. Meihuizen als lector aan het seminarie der doopsgezinden te Amsterdam. De gehuldigde heeft 32 jaar lang het predikantsambt vervuld, het langdurigst te Den Haag, maar steeds grote ijver voor de wetenschap der kerkgeschiedenis opgebracht. Zijn in 1954 verschenen boek over Galenus Abrahamsz, strijder voor een onbepaalde verdraagzaamheid en verdediger van het doperse spiritualisme, is daarvan een der belangrijkste vruchten.

Opmerkelijk is dat zowel J. A. Oosterbaan als I. B. Horst in hun bijdragen tot deze bundel de vraag opwerpen wat eigenlijk de precieze aard is van het begrip spiritualisme dat Meihuizen als kenmerkend voor de geschiedenis der Nederlandse dopers hanteert (33 en 37). Reeds in de zestiende eeuw kwam het bij uiteenlopende figuren, waaronder iemand als David Joris, voor. Meihuizen verstaat er in het bijzonder die stroming onder die de nadruk legt op het individueel geloof. Evenals zijn leermeester Kühler staat hij nogal afwijzend tegenover de richting die de gemeente centraal stelt. Deze afwijzing leidt in beide gevallen tot een tamelijk kritische opstelling ten aanzien van de figuur Menno Simons, aan wie Meihuizen overigens een biografische studie en vele andere arbeid heeft gewijd. Aan het boekje zijn enige artikelen van de hand van Meihuizen zelf en een lijst van zijn publicaties toegevoegd.

A.F.M.

In de Nijmeegse oratie *Recht en continuïteit* (Zwolle: Tjeenk Willink, 1977, 35 blz., f 7,50, ISBN 90 271 13610) wijst P. L. Nève, aan de hand van enkele recentelijk in de rechtsliteratuur

opgeworpen problemen, op het verschijnsel van de historische continuïteit in het recht. Door de tijden heen drongen zich vaak dezelfde rechtsvragen op, (schijnbaar) onafhankelijk van de omstandigheden; de weg naar een oplossing zal uiteraard in het Romeinse recht vaak een andere zijn dan in het hedendaagse recht.

In dit kader vraagt Nève zich af hoe vanaf 1500 te Maastricht het proces van rechtswinding zich heeft ontwikkeld. De ondertitel van de oratie luidt dan ook: *Enkele opmerkingen over de overname van het geleerde recht door de rechtspraktijk te Maastricht rond het jaar 1500*. Nève concludeert dat vooral via de rechtspraak van het leenhof van de proost van de rijksonmiddellijke St. Servaas het geleerde kerkelijke en wereldlijke recht eerst in het formele, later ook in het materiële inheemse recht is doorgedrongen. De invloed van het kapittel van Onze Lieve Vrouwe, dat ook veel 'geleerde' juristen kende, was in dat opzicht van veel minder belang. Het leengerecht van de proost kreeg in 1495, toen het rijkskamergerecht werd opgericht, een hoger gerecht boven zich. Het eerste hoger beroep tegen een uitspraak van het leengerecht liet echter nog tot 1519 op zich wachten. Een bezwaar was dat het gerecht aanvankelijk van de competentie van het rijkskamergerecht en van de rijkswetgeving zelf weinig afwist. In de loop van de zestiende eeuw ontwikkelde zich, mede onder invloed van het geleerde recht en de rijkswetgeving, het procesrecht: zo werd het schriftelijke bewijs steeds belangrijker en ontstond het schriftelijke procederen.

Nève komt na zijn onderzoekingen te Maastricht tot een conclusie die vergelijkbaar is met die van Coing voor Frankfort. Hoewel het kerkelijke en wereldlijke recht sinds lange tijd reeds wetenschappelijk werd beoefend, kon dit pas tot de rechtspraktijk doordringen toen procespartijen zich om advies tot de rechtsgeleerden wendden. Op deze wijze werd het inheemse gerecht gedwongen ook deze geleerden te raadplegen. Ook de toepasselijkheid van de rijkswetgeving is een belangrijke impuls geweest voor de ontwikkeling van het recht te Maastricht. Het is op z'n minst gezegd verwonderlijk – gezien zijn gehele voorafgaande betoog – dat Nève besluit met: 'De invloed van het kapittel van St. Servaas met zijn vele geleerden was ten deze(?) gering. Nader onderzoek, met name in andere gerechtsarchieven, blijft evenwel geboden' (31).

F.M.H.D.G.

De economische en sociale positie in Latijns Amerika in het begin van de zeventiende eeuw is het onderwerp van de rede van prof. dr. B. H. Slicher van Bath, uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar in de economische en sociale geschiedenis van Latijns Amerika, vanwege de stichting Leids universiteitsfonds aan de Rijksuniversiteit te Leiden. De auteur bespreekt de periode van consolidatie, na de spectaculaire periode van expansie, die omstreeks 1570 was afgelopen. De consolidatie verliep moeilijk en langzaam. De grote achteruitgang van de bevolking tussen 1570 en 1640/50, de zwakke bestuursorganisatie en de geringe inspiratie van de geestelijkheid, vertraagden dit proces. In deze periode kwam de grote verscheidenheid uit de pre-Columbiaanse tijd, waar de verovering, die een eenheid had gesuggereerd – overheen was gegaan, weer naar boven. De rede heeft de toepasselijke titel: *De veelvormige wereld van Spaans Amerika* (Leiden: Universitaire Pers, 1978, 18 blz., ISBN 90 6021 3343).

G.N.V.D.P.

M. Carasso-Kok, bewerkster van de *Lijst van Noord-Nederlandsche Kronijken* door S. Muller Fz. heeft de verhalende bronnen, die voor de nieuwe lijst in aanmerking komen, in concept gereed. Opgenomen zullen worden de gedurende de middeleeuwen binnen de grenzen van het huidige koninkrijk der Nederlanden geschreven verhalende bronnen, waartoe ook de hagio-

grafie gerekend wordt. De bewerkster houdt zich gaarne aanbevolen voor mededelingen, die voor de lijst nuttig kunnen zijn. Een en ander betreft onder meer recent ontdekte handschriften van bekende en nog onbekende bronnen en lopend onderzoek, waarvan de resultaten nog niet zijn gepubliceerd en die mogelijkerwijs aan de aandacht van de bewerkster kunnen ontsnappen. Haar adres is: Dr. Koomansstraat 21, 1391 XA Abcoude.

M.C.K.

Sinds 1 februari 1978 is de registratie van de archieven van de protestantse kerken en verenigingen en instellingen op kerkelijk gebied ter hand genomen door het Centraal Register van Particuliere Archieven, onderdeel van het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage. Voorlopig richt de registratie zich op de archieven van de Algemene Doopsgezinde Sociëteit, de Evangelisch-Lutherse kerk, de Gereformeerde kerken in Nederland, de Nederlandse Hervormde kerk en de Remonstrantse broederschap. Zij houdt in het verwerven van gegevens betreffende de bewaarplaats van de archieven, namen en adressen van de instanties, die de archieven beheren, en de voornaamste bestanddelen van de archieven.

Het doel van het opzetten van dit apparaat is het verkrijgen van inzicht in de huidige toestand van de archieven, zodat maatregelen genomen kunnen worden ten aanzien van het behoud, en dienstverlening aan de wetenschappelijke onderzoekers. Met deze werkzaamheden is belast mevrouw drs. M. C. van Leeuwen-Canneman. Zij werkt nauw samen met de interkerkelijke commissie tot registratie van de protestantse kerkelijke en semi-kerkelijke archieven, bestaande uit afgevaardigden van de historische- of archiefcommissies van de bovengenoemde vijf kerkgenootschappen. Deze commissie heeft enkele jaren geleden bij de rijksoverheid aangedrongen op erkenning van het wetenschappelijke en culturele belang van het kerkelijk archiefbezit. Deze stappen hebben tot het bovengeschetst resultaat geleid.

Ter toelichting bij de verwerving van de gegevens betreffende de kerkelijke archieven het volgende: Een gedeelte van de archieven berust in rijks-, gemeente- of streekarchieven (in bewaringgeving); het merendeel bevindt zich echter bij de kerken zelf. Het verkrijgen van gegevens betreffende kerkelijke archieven levert bij de overheidsarchiefdiensten minder problemen op dan bij de laatste categorie. Globaal kan worden gesteld dat van 40% van de archieven geheel niets bekend is, van 50% de voornaamste bestanddelen bekend zijn en van 10% een aan redelijke eisen beantwoordende inventaris bestaat. Het is voor de registrator ondoenlijk persoonlijk de archieven, die ter plaatse berusten, te bezoeken; zij kan dit slechts in incidentele gevallen doen. Daarom is zij aangewezen op de hulp van vrijwilligers. Het registratiewerk wordt bij de Nederlandse Hervormde kerk sinds een aantal jaren waargenomen door consultants. Dit zijn soms archiefambtenaren, soms in archieven geïnteresseerden. De bedoeling is dat de consultant op geregelde tijden het hem of haar toegewezen ressort bezoekt. Hiertoe worden reeds bekende gegevens over de archieven ter beschikking gesteld. De omvang van het gebied, waarin de consultant 'opereert' wordt afgestemd op de tijd, die hij of zij ter beschikking heeft; het gebied ligt in principe in de onmiddellijke nabijheid van de betrokkene. De reiskosten, telefoonkosten e.d. worden vergoed.

Nu ook voor de overige vier kerkgenootschappen het registratiewerk ter hand is genomen, is de gedachte ontwikkeld de reeds bestaande consultants te verzoeken zich te willen belasten met het bezoeken van de andere kerken en kerkelijke instellingen in hun ressort. Een onderzoek onder hen heeft uitgewezen dat het merendeel zich hiertoe bereid heeft verklaard. Gezien de uitbreiding van het werk en gezien ook het feit dat nog niet elk gebied in Nederland van een consultant kon worden voorzien, is het echter noodzakelijk dat er meer consultants komen. Daarom wordt een dringend beroep gedaan op allen die nog tijd over hebben en voor dit werk voelen. U wordt verzocht u op te geven bij het: Centraal register van particuliere